

ЮРИДИЧНА ПРИРОДА ГРОМАДСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ У СФЕРІ ЗАХИСТУ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ В УКРАЇНІ

У статті висвітлено юридичну природу діяльності громадських організацій у сфері захисту прав і свобод людини в Україні, його форм та призначення в умовах формування правової держави і громадянського суспільства в Україні, вироблення пропозицій, спрямованих на їхнє ефективне функціонування.

Науковий інтерес до питання юридичної природи громадських організацій у сфері захисту прав і свобод людини в Україні зріс, відчувається потреба в більш глибокому його вивченні. На наш погляд, ще й досі залишається чимало дискусійних питань і аспектів, що пояснюється складністю і багатогранністю діяльності громадських організацій у сфері захисту прав і свобод людини в Україні. Тому теоретичне обґрунтування юридичної природи діяльності громадських організацій у сфері захисту прав і свобод людини в Україні може бути посильним внеском в теорію сучасної правової науки у плані вдосконалення та конкретизації існуючих теоретичних положень.

Мета статті полягає в тому, щоб розглянути та проаналізувати юридичну природу діяльності громадських організацій у сфері захисту прав і свобод людини в умовах розбудови та модернізації правової держави і громадянського суспільства в Україні, визначити її сутнісні характеристики з погляду сучасної теорії та історії держави та права, їх пристосування до демократичних засад суспільства та вироблення пропозицій, спрямованих на ефективну реалізацію їхніх функцій.

Усвідомлення змісту діяльності громадських організацій у сфері захисту прав і свобод, їх місця та ролі в суспільстві має не лише наукове, а й практичне значення. Без цього неможливо об'єктивно проаналізувати реалії нинішнього життя, виявити суперечності, які виникають у суспільстві.

Першочергове місце в сучасних умовах розбудови правової держави в Україні посідає проблема визначення юридичної природи діяльності громадських організацій у сфері захисту прав і свобод людини в умовах розбудови та модернізації правової держави і громадянського суспільства в державі. Сучасний стан громадянського суспільства в Україні свідчить про нагальність вирішення питання, що стосується вдосконалення діяльності громадських організацій у сфері захисту прав і свобод людини.

У Конституції України закріплено, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в нашій державі найвищою соціальною цінністю. На забезпечення реалізації цього положення Основного закону України спрямована діяльність громадських організацій у сфері захисту прав і свобод людини в державі. Захист прав і свобод людини є одним з основних завдань діяльності громадських організацій в Україні.

Отже, важливість вивчення даного питання досить значна, оскільки подальше входження до європейського правового простору неможливе без переосмислення відповідних конституційних положень і формування принципово нових засад їх реалізації для подальшої розбудови демократичної правової держави і гармонійно розвинутого громадянського суспільства в Україні.

Ключові слова: громадські організації, правова держава, громадянське суспільство, добровільні об'єднання, юридична природа, правова доктрина.

The article highlights the legal nature of public organizations in the field of human rights and freedoms in Ukraine, its forms and purposes in the formation of the rule of law and civil society in Ukraine, and the development of proposals aimed at their effective functioning.

The relevance and scientific interest in the issue of the legal nature of public organizations in the field of protection of human rights and freedoms in Ukraine has grown and there is a need for a deeper study. In our opinion, there are still many debatable, insufficiently developed issues and aspects, which is explained by the complexity and diversity of the activities of public organizations in the field of protection of human rights and freedoms in Ukraine. Therefore, the theoretical substantiation of the legal nature of the activities of public organizations in the field of protection of human rights and freedoms in Ukraine can be a feasible contribution to the theory of modern legal science in terms of improving and specifying existing theoretical provisions.

The purpose of the article is to consider and analyze the legal nature of public organizations in the field of human rights and freedoms in the development and modernization of the rule of law and civil society in Ukraine, to determine its essential characteristics in terms of modern theory and history of state and law. their adaptation to the democratic principles of society and the development of proposals aimed at the effective implementation of their functions.

Awareness of the content of the activities of public organizations in the field of protection of rights and freedoms, their place and role in society is not only scientific but also practical. Without this, it is impossible to objectively analyze the realities of today's life, to identify the contradictions that arise in society.

The priority in the current conditions of the rule of law in Ukraine is occupied by the problems of determining the legal nature of public organizations in the field of protection of human rights and freedoms in the development and modernization of the rule of law and civil society in Ukraine. But, unfortunately, the current state of civil society in Ukraine indicates the urgency of resolving the issue of improving the activities of public organizations in the field of protection of human rights and freedoms.

The Constitution of Ukraine stipulates that a person, his life and health, honor and dignity, inviolability and security are recognized in our state as the highest social value. The activities of public organizations in the field of protection of human rights and freedoms in Ukraine are aimed at ensuring the implementation of this provision of the Basic Law of Ukraine. Protection of human rights and freedoms is one of the main tasks of public organizations in Ukraine.

Thus, the importance of studying this issue is quite significant, as further entry into the European legal space is impossible without rethinking the relevant constitutional provisions and forming fundamentally new principles for their implementation to further build a democratic state governed by the rule of law and harmoniously developed civil society in Ukraine.

Key words: *public organizations, rule of law, civil society, voluntary associations, legal nature, legal doctrine.*

Вступ. Формування правової держави неможливе без громадянського суспільства, що виступає активним соціальним інститутом демократичної держави. Ступінь розвиненості громадянського суспільства значною мірою характеризується наявністю автономних, добровільних об'єднань у сфері захисту прав і свобод людини, які консолідують суспільство і забезпечують його ефективну взаємодію з державою.

Панування права має охопити не тільки правову систему суспільства, а й усі сфери життєдіяльності людини, зокрема й міжнародну сферу, громадські організації, недержавні об'єднання, а не лише державу. Адже реальність прав і свобод людини, гарантування її безпеки вийшли на головне місце як вищий принцип європейського та внутрішньодержавного права.

Першочергове місце в сучасних умовах розбудови правової держави в Україні посідає проблема визначення юридичної природи діяльності громадських організацій у сфері захисту прав і свобод людини в умовах розбудови та формування правової держави і громадянського суспільства. Сучасний стан громадянського суспільства в Україні свідчить про нагальність вирішення питання, що стосується вдосконалення діяльності громадських організацій у сфері захисту прав і свобод людини.

Усвідомлення змісту юридичної природи діяльності громадських організацій у сфері захисту прав і свобод, їх місця та ролі в суспільстві має не лише наукове, а й практичне значення. Без цього неможливо об'єктивно проаналізувати реалії нинішнього життя, виявити суперечності, які виникають у суспільстві.

Постановка завдання. Мета статті полягає в тому, щоб розглянути та проаналізувати юридичну природу діяльності громадських організацій у сфері захисту прав і свобод людини в умовах формування правової держави і громадянського суспільства в Україні, визначити її сутнісні характеристики з погляду сучасної теорії та історії держави і права, їх пристосування до демократичних засад суспільства та вироблення пропозицій, спрямованих на ефективну реалізацію їхніх функцій.

Теоретичною основою статті стали праці вітчизняних і закордонних учених. Хоча в Україні замало фундаментальних наукових розробок із зазначеної проблематики, проте деякі її аспекти стали предметом окремих наукових досліджень. Багато робіт присвячені дослідженню загальних теоретичних аспектів діяльності громадських організацій в умовах розбудови та формування правової держави і громадянського суспільства в Україні, серед яких варто виокремити праці українських дослідників (Т. Ковальчук, А. Колодій, А. Карась, В. Кратюк, В. Тимошенко й інші) та закордонних авторів (А. Володін, І. Кальною, Д. Коген та інші).

Вирішення проблем, пов'язаних зі створенням, діяльністю громадських організацій в Україні, визначенням їхньої юридичної природи, приділили увагу в контексті своєї тематики такі науковці, як: М. Новіков, В. Перевалов, І. Рожко, Є Додіна та багато інших.

Результати дослідження. Одним з основних напрямів діяльності держави є сприяння розвитку активності та творчої ініціативи громадян, створення рівних умов для діяльності всіх громадських організацій.

У Конституції України закріплено, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в нашій державі найвищою соціальною цінністю. На забезпечення реалізації цього положення Основного закону України спрямована діяльність громадських організацій у сфері захисту прав і свобод людини в Україні. Захист прав і свобод людини є одним з основних завдань діяльності громадських організацій в Україні [1].

Визначаючи юридичну природу громадських організацій у громадянському житті та даючи їм правову оцінку, передусім необхідно встановити, що є громадською організацією, які функції та завдання вони виконують у суспільстві.

Для вивчення суті громадських організацій передусім потрібно привернути увагу до категорії «організація». Слово походить із грецької мови (*organon* – «інструмент») та означає поєднання, побудову, об'єднання чогось або когось у єдине ціле. У більш широкому розумінні організація – це група людей, діяльність яких свідомо координується для досягнення загальної мети або цілей.

Як визначено у ст. 3 Закону України «Про об'єднання громадян», є добровільне об'єднання громадян (хоча і негромадяни, тобто всі люди, мають право об'єднуватися у громадські організації) для задоволення та захисту своїх законних соціальних, економічних, творчих, вікових, національно-культурних, спортивних та інших різноманітних спільних інтересів. Наприклад, В. Кравчук під громадським організаціями розуміє сукупність об'єктивних, добровільних, суспільно корисних, постійно повторюваних, сталих і свідомо скоординованих для досягнення загальної мети соціальних зв'язків та відносин між індивідами, які добровільно об'єднуються для спільного задоволення власних специфічних потреб та інтересів, виступають у межах єдиного правового поля головною сполучною ланкою між державою та громадськістю. Натепер більшість науковців вважають громадські організації елементом політичної системи суспільства [4, с. 163].

Отже, громадська організація – добровільне об'єднання громадян для спільного задоволення власних потреб та інтересів.

Нині багато науковців вважають, що необхідно переосмислити не тільки сутність, а й роль громадських організацій у житті людини, що, безумовно, повинно відбутися в доктрині розвитку вітчизняної юридичної науки. Крім того, потрібно акцентувати увагу на тому, що громадські організації повинні містити сукупність наукових і політико-правових ідей та поглядів, що здобули загальне визнання і широке застосування, а також сукупність цінностей, які повинні визнаватися в суспільстві. Саме ці елементи мають бути покладені в основу формування правової доктрини, лише за таких умов можна говорити про якість громадських організацій у сфері захисту прав і свобод людини [5, с. 98].

Крім того, потрібно зазначити, що громадські організації у сфері захисту прав і свобод людини розширюють свій простір діяльності та ствердилися у загальній структурі громадських організацій. В Україні традиційно громадські організації у сфері захисту прав і свобод людини залежать від закордонних донорів та частіше пов'язані із міжнародними міжурядовими та неурядовими організаціями, аніж із державними правозахисними інституціями.

Значення діяльності громадських організацій в Україні у сфері захисту прав і свобод людини в умовах розбудови та формування правової держави і громадянського суспільства визначається тим, що вони є важливими чинниками в економічній, політично-правовій, культурній та інших сферах життя суспільства, які створюють умови для реальної можливості здійснення захисту прав і свобод людини.

Юридична природа громадських організацій в умовах формування громадянського суспільства зумовлюється завданнями, які вони виконують, серед яких:

1. Узгодження та вираження інтересів громадян. Стан громадський організацій у сфері захисту прав і свобод є показником ступеня зрілості соціальних інститутів у конкретно-історичний період розвитку. У громадських організаціях дзеркально відбивається досягнутий державою на межі століть і тисячоліть рівень цивілізаційного розвитку.

2. Підвищення рівня соціальної рівноваги та стабільності суспільства, упорядкованої соціальних інновацій та практичних дій його членів. Нині панує традиційне, досить вільне ставлення до законів і правових норм із боку як громадян, так і владних структур, що склалося в Україні за довгий період існування. Реалії свідчать про низький рівень діяльності громадських організацій в українському соціумі.

3. Контроль за діяльністю державних установ і організацій. Громадські організації мають належні механізми впливу на державні установи, наприклад, Закон України «Про захист прав споживачів» надає право об'єднанням споживачів здійснювати контроль за дотриманням прав громадян як споживачів, проводити незалежну експертизу та випробування продукції, разом із відповідними державними органами здійснювати контроль за якістю продукції, торговельного й інших видів обслуговування, застосуванням цін, подавати до правоохоронних органів і органів виконавчої влади матеріали про притягнення до відповідальності осіб, винних у випуску та реалізації неякісної продукції тощо.

4. Просування інтересів суспільства у процесі ухвалення владних рішень.

5. Зміцнення комунікативних зв'язків. Громадські організації є формою взаємодії різноманітних суб'єктів. По-перше, комунікації необхідні для того, щоб інформувати населення, владні структури й інститути громадянського суспільства, по-друге, інформаційне суспільство прагне до безперервного діалогу між владою і громадянськістю.

6. Виконання інформативної функції.

Значення громадських організацій у громадянському суспільстві полягає в тому, що вони повинні бути важливим його елементом, мають співпрацювати з державними й економічними секторами для ефективного вирішення проблем у сфері захисту прав і свобод людини. Саме громадські організації дають можливість суспільству нормально функціонувати і розвиватися. У результаті проведеного аналізу їхніх теоретичних напрацювань можна стверджувати, що завдяки діяльності громадських організацій громадяни мають можливість користуватися перевагами демократичної системи, яка дає змогу кожному захистити свої права та свободи [4, с. 86].

Основна мета громадських організацій полягає в узгодженні різних особистих інтересів та вимог громадянського суспільства, на основі яких виробляються конкретні загальнознані цілі і завдання громадських організацій. У такому розумінні громадські організації у сфері захисту прав і свобод людини утворюють механізм, що відповідає людським потребам та забезпечує вирішення життєво важливих суспільних завдань, стає засобом реального захисту прав і свобод людини.

Саме через громадські об'єднання до активної державотворчої діяльності залучаються широкі верстви населення, реалізуються й захищаються політичні й економічні інтереси тієї чи іншої частини суспільства (народ, нація, соціальна група). Вони є формою підтримки зв'язків між громадянським суспільством і державою. Посередництвом партій населення заявляє про свої групові вимоги. Панівні структури теж використовують партії, щоб звертатися до народу за підтримкою у вирішенні тих чи інших питань. Громадські об'єднання не залежать від держави, вони здатні впливати на державні інститути і водночас захищати суспільство від необґрунтованого втручання держави у громадське життя [3, с. 158].

Значну роль громадські організації відіграють у забезпеченні дієвого контролю за діяльністю держави у сфері захисту прав і свобод людини, ефективно запобігають зловживанням із боку держави, у результаті чого створюється дієвий механізм функціонування громадянського суспільства, який сприяє взаєморозумінню між державою і громадянами.

Громадські організації на сучасному етапі розвитку перебирають на себе дедалі більший обсяг завдань, насамперед у соціальній сфері, які нещодавно виконували суто державні інституції. Тенденції розвитку громадських організацій показують, що вони якісніше спроможні надавати суспільні послуги, ефективніше використовувати матеріальні й інші ресурси суспільства. Так, громадські організації здатні більш конструктивно, ніж державні органи, урегулювати місцеві конфлікти, вони краще аналізують загальні й особливі риси громади, більш ініціативні та сприйнятливі до змін. Громадські організації мають більшу довіру і допомогу з боку місцевих жителів. Відчутною перевагою стає і те, що люди, які беруть участь у формуванні громадських організацій у сфері захисту прав і свобод людини, відчують свою причетність до вирішення громадських справ, громадяни стають більш активними у захисті своїх прав і свобод, що сприяє розвитку громадянського суспільства [7, с. 123].

Щоби громадські організації посіли належне їм місце в суспільному житті, стали дієвим інститутом громадянського суспільства, вони повинні своєю професійністю і конкретними діями завоювати повагу до себе та позитивний авторитет. Крім того, треба наголосити, що взаємини між такими організаціями мають ґрунтуватися не на конкуренції, а на партнерстві, співпраці та взаємодопомозі.

Висновки. Отже, юридична природа діяльності громадських організацій у сфері захисту прав і свобод людини в Україні зумовлена соціальною роллю в суспільстві. Відповідно до ст. 11 «Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод», проголошено, що кожна людина має право на свободу мирних зібрань і свободу об'єднання з іншими особами, включаючи право створювати профспілки, вступати до них для захисту своїх інтересів. Здійснення цих прав не підлягає жодним обмеженням, за винятком тих, що встановлені законом і є необхідними в демократичному суспільстві в інтересах національної або громадської безпеки, для запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я чи моралі або для захисту прав і свобод інших осіб.

Крім того, нині триває складний процес формування громадських організацій у сфері захисту прав і свобод людини, її адаптації до нових соціально-економічних, політичних, культурних умов та ментальності українського народу. Сучасна правова доктрина повинна слугувати не тільки теоретичною основою в юридичній науці, а й науковими рекомендаціями практики формування громадських організацій в Україні. Уважаємо, що зміни, які віднедавна започатковані державною владою України на тлі укладання Україною Угоди про асоційоване членство з Європейським Союзом, відобразяться як ефективні й оперативні зміни у громадських організаціях України.

Список використаних джерел:

1. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Про об'єднання громадян : Закон України від 22 березня 2012 р. № 4572–VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 1. Ст. 1.
3. Розвиток недержавних організацій через правові реформи : матеріали семінару, 28–29 серпня 1996 р. *Світовий конгрес українських юристів та Міжнародна фундація виборчих систем (IFES)*. Київ, 1996. 223 с.
4. Кравчук В. Громадські організації і держава: взаємовідносини в умовах формування громадянського суспільства в Україні (теоретико-правові аспекти) : монографія. Тернопіль : ТаОВ «Терно-граф», 2011. 260 с.
5. Демченко С. О. Формировании отечественной правовой доктрины. *Вестник Высшего хозяйственного суда*. 2010. № 5. С. 118–122.
6. Європейська конвенція з прав людини: проблеми національної імплементації (загальнотеоретичні аспекти) : Пр. Львів. лаб. прав людини і громадянина / П. Рабінович, Н. Раданович ; Акад. прав. наук України, Наук.-дослід. ін-т держ. буд-ва та місц. самоврядування. Львів : Астрон, 2002. 192 с.
7. Хуснутдінов О. Процес формування громадянського суспільства в Україні як передумова становлення правової держави. *Вісник Української академії державного управління при Президентові України*. 2001. № 2. Ч. II. С. 235.